

ПОЧЕСНЕ ГРОМАДЯНСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ КОМЕМОРАТИВНОЇ ПОЛІТИКИ І ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ

HONORARY CITIZENSHIP AS A TOOL FOR THE IMPLEMENTATION OF COMMEMORATIVE POLICY AND HUMANITARIAN SECURITY BY LOCAL GOVERNMENT

Пахолок В.М.,

orcid.org/0000-0002-2878-8536

кандидат політичних наук,

*доцент кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

Байрак С.О.,

orcid.org/0000-0001-6290-7634

кандидат політичних наук,

*доцент кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

У статті здійснено спробу розглянути інститут почесного громадянства, як інструмент реалізації коменоративної політики і гуманітарної безпеки держави. Практика відзначення органами місцевого самоврядування осіб, які мають високі особисті досягнення, або здійснили непересічний вчинок на користь громади, суспільства чи держави є поширеною у світі. На території України почесне громадянство, як відзнака з'явилося у другій половині XIX ст., мало продовження у радянський період і застосовується у умовах незалежності. Порядок присвоєння відзнаки, вимоги до кандидатів, процедури вручення, поєднання з матеріальним заохоченням, механізми популяризації нагороджених, спосіб позбавлення нагороди – державою не врегульовані, віднесені до питань місцевого значення і вирішуються органами місцевого самоврядування. Множинність суб'єктів прийняття рішень, щодо відзначення містить потенційну загрозу неузгодженості місцевих та загальнодержавних інтересів, лобювання інтересів місцевих груп впливу, політичних об'єднань. Незбалансована нагородна політика може підірвати довіру суспільства до держави та органів публічної влади, розхитувати громадянську згоду, провокувати сепаратистські настрої, тобто загрожувати гуманітарній безпеці держави. У даному контексті особливої уваги потребує радянський спадок нагородної політики місцевих рад. З'ясовано, що коменоративна політика радянського періоду часто має загрозовий характер для сучасних основ українського державотворення. Серед почесних громадян міст часто залишаються радянські активісти. Органи публічної влади часто не надають значення списку відзначених в радянський час і не докладають зусиль до впорядкування на своїх сайтах інформаційних довідок про нагороджених. Коменоративні зусилля спротиву російській агресії теж часто мають номінальний характер і потребують оптимізації.

Ключові слова: почесний громадянин, публічне управління, вироблення політики, органи місцевого самоврядування, гуманітарна політика, гуманітарна безпека, коменоративна політика, стратегія.

The article attempts to consider the institution of honorary citizenship as a tool for implementing commemorative politics and humanitarian security of the state. The practice of local government bodies awarding individuals who have high personal achievements or have performed an extraordinary act for the benefit of the community, society or the state is widespread in the world. On the territory of Ukraine, honorary citizenship as a distinction appeared in the second half of the 19th century, continued in the Soviet period and is used under conditions of independence. The procedure for awarding the distinction, requirements for candidates, award procedures, combination with material incentives, mechanisms for popularizing awardees, the method of depriving the award – are not regulated by the state, are attributed to issues of local importance and are resolved by local government bodies. The plurality of decision-making subjects regarding the distinction contains a potential threat of inconsistency of local and national interests, lobbying of the interests of local influence groups, political associations. An unbalanced award policy can undermine public trust in the state and public authorities, shake civil consent, provoke separatist sentiments, that is, threaten the humanitarian security of the state. In this context, the Soviet legacy of the award policy of local councils requires special attention. It has been found that the commemoration of the Soviet period is often threatening to the modern foundations of Ukrainian statehood. Among the honorary citizens of cities, Soviet activists often remain. Public

authorities often do not attach importance to the list of those honored in the Soviet era and do not make efforts to organize information about the awardees on their websites. Commemorative efforts to resist russian aggression are also often nominal in nature and require optimization.

Key words: honorary citizen, public administration, policymaking, local governments, humanitarian policy, humanitarian security, commemoration, strategy.

В багатьох державах світу поширеною є практикою відзначення шанованих осіб званням «почесний громадянин міста». Суб'єктами присвоєння такого звання є органи місцевого самоврядування різного територіального рівня. Як правило, підставою присудження звання є заслуги конкретної особи перед містом чи регіоном. Водночас, часто номінантами відзнак органів місцевого самоврядування є діячі національного масштабу, котрі не мають безпосереднього відношення до громад у яких їх відзначено.

Процедура присвоєння відзнаки це більшою мірою спосіб популяризувати та зафіксувати певну ідею, сконструювати та поширити стратегічно важливий наратив, ніж відзнака конкретної особи за конкретну заслугу. Система відзнак і множина відзначених є маркером пріоритетів гуманітарної політики органів публічної влади та акумулює її безпековий потенціал. Особи відзначені почесним званням посилюють свій вплив на громадську думку та можуть сприяти розвитку її конструктивного поступ. Невиважена нагородна політика і неналежна увага до особистостей відзначених, своєю чергою, здатні накопичувати суспільно-небезпечний ресурс і становлять загрозу національним інтересам, популяризують елементи політичної контркультури, підривають авторитет органів державної влади та місцевого самоврядування, розпалюють ворожнечу між різними суспільними групами, породжують сепаратистські настрої.

Окремі аспекти проблеми мають наукове висвітлення у працях А. Майдебури [1], Т. Водотики та С. Водотики [2], Т. Телькіної [3], В. Пахолка [4]. Однак, предмет дослідження є практично нерозробленим і актуальним з безпекових міркувань в умовах перманентного протистояння російській агресії.

Мета дослідження – з'ясувати потенціал почесного громадянства як інструменту комеморативної політики органів місцевого самоврядування та чинника забезпечення гуманітарної безпеки держави. Для досягнення мети визначено низку завдань: визначити сутність почесного громадянства як політико-управлінського феномену; узагальнити досвід присвоєння почесного громадянства в Україні; визначити напрями оптимізації практик застосування почесного громадянина у публічно-управлінських процесах.

Емпірична складова дослідження ґрунтується на досвіді присвоєння почесного громадянства у містах: Тернопіль, Луцьк, Кропивницький, Запо-

ріжжя, Херсон. Через історичні чинники у зазначених містах мають місце власні регіональні особливості, що вплинули на їхні управлінські практики.

В Україні звання «почесний громадянин» не має законодавчого визначення, на національному рівні такої відзнаки не встановлено. У той же час, органами місцевого самоврядування давно усталено практику локально встановлювати такі звання, як різновид власної відзнаки.

Під званням «почесний громадянин» слід розуміти відзнаку встановлену органом місцевого самоврядування, порядок присвоєння якої визначено спеціальним положенням розробленим і прийнятим місцевою радою. Множинність суб'єктів присвоєння почесного звання відкриває можливість для визначення найбільш успішних комеморативних практик, з їхнім подальшим масштабуванням у гуманітарній політиці, як місцевого так і національного рівня. Пільги та інші переваги передбачені нагородженій особі надаються лише на території органу місцевого самоврядування який прийняв рішення про відзначення. Одна особа може мати відзнаку почесного громадянина необмеженої кількості громад. Для кандидатів на відзначення наявність громадянства України, або проживання на її території є не обов'язковими. Почесне громадянство є інструментом комеморації епізодів непомічених на національному рівні.

Відзначення званням «почесне громадянство» локалізує і доповнює практику відзначення державними нагородами, одним з видів яких є «почесне звання України». На відмінну від почесних звань держави звання «почесний громадянин» не передбачає номінацій за сферами діяльності відзначених.

Фактичною передумовою для присвоєння звання місцевими радами можуть бути:

1. особисті заслуги перед громадою: адміністративна діяльність на користь міста; меценатство; культурні та наукові досягнення; спортивні успіхи; героїчний вчинок; популяризація міста/громади за їхніми межами;

2. політично вмотивовані чинники: народження, навчання, трудова діяльність, військова служба на території суб'єкта місцевого самоврядування; авторитет на національному рівні, без зв'язків з місцевістю; партійно-ідеологічна «доцільність»; особистісні мотиви суб'єкта нагородження [4, с. 64].

Для відзнак органів місцевого самоврядування притаманні такі ж функції, як і для державних

нагород: політична, стимулююча, ідеологічна, соціальна, символічна, дипломатична [1]. Суть політичної зводиться до можливості здійснення управлінського впливу за посередництва нагород. Стимулююча проявляється у спонуканні, інколи й матеріальному, до продуктивної праці. Ідеологічна сприяє пропагуванню ціннісних концептів суб'єкта відзначення. Соціальна полягає у наданні особливого почесного статусу. Символічна не передбачає особливої заслуги нагородженого. Дипломатична функція підкреслює прояв поваги до нагородженого.

Нагородні практики органів місцевого самоврядування володіють ресурсом посилення свого іміджу як у власних територіальних масштабах, так і за їхніми межами, збагачують національну політичну культуру знаковими постатями та зразками для наслідування, підвищують туристичну привабливість територій. Відзначення авторитетних діячів в окремих містах, громадах, регіонах дає можливість не лише відстежувати специфіку певних територіальних субкультур, а й об'єктивно визначати характер політичної культури нації.

Традиція присвоєння звання «почесний громадянин» на теренах України є давньою. На підросійських територіях «почесне громадянство» вперше з'являється з 1832 р., але із сучасним сенсом цього поняття воно не мало нічого спільного, оскільки було не нагородою, а новою соціальною верствою покликаною якісно посилити резерв державних службовців [5, с. 171]. Як нагорода почесне громадянство починає ширитися з 1860-х років. Процедура нагородження передбачала імператорське затвердження рішення міської ради про присудження звання. Нагороджених не було багато «в Олександрівську (Запоріжжя) 7, у Миколаєві 5, в Одесі 10, у Києві 14 [2, с. 62]». У цей же час звання «почесний громадянин» поширюється в підавстрійських містах України.

Розвиток інституту почесного громадянства в Україні, як інструменту реалізації комеморативної політики, можна поділити на три етапи: дорадянський; радянський; незалежності.

Перший етап увібрав різноплановий досвід австрійської та російської імперій, міжвоєнної польської держави. Верхня хронологічна межа цього етапу визначається становленням влади більшовиків, котрі повністю відкинули попередньо накопичений досвід міських рад, щодо комеморативних нагородних практик. Така політика була зумовлена намаганням розірвати політико-культурний зв'язок з усім, що мало певну суспільну цінність і не працювало на комуністичну ідеологізацію населення, а отже становило потенційну загрозу світоглядній безпеці і системі гуманітарних цінностей нововстановленого режиму. Серед відзначених першого етапу домінували меценати, адміністративні та військові діячі. За

частиною нагороджених звання зберігається досі, хоча інформаційні довідки на сайтах міських рад часто не містять обґрунтування підстав нагородження. Так у Тернополі довідки про відзначених за Австро-Угорщини повідомляють: «граф – намісник Галичини, уродженець Скали», «доктор, посол до австрійського парламенту», «граф; намісник Галичини», «бургомістр Тернополя», «князь». Напроти прізвищ відзначених у час Польської Республіки теж лаконічно зазначено: «урядовий комісар Тернополя», «уродженець Бережан» [6]. Список містить гіперпосилання на статті про цих людей у Вікіпедії, хоча напроти одного з відзначених нема не інформаційної довідки не гіперпосилання. Такий підхід не є інформативним і не пояснює чому місто досі має шанувати імена відзначених сотню років тому. Статті у Вікіпедії, на які подаються гіперпосилання, мають ознаки кон'юнктурності. Україномовна стаття Вікіпедії про Едварда Ридз-Сміглого дипломатично опускає інформацію про його участь у Польсько-українській війні [7], у той час коли польськомовна стаття містить дані про такий епізод біографії нагородженого [8].

Політика органів місцевого самоврядування Кропивницького є дещо іншою. Серед почесних громадян міста теж є два діячі-адміністратори імперського періоду. Одного з нагороджених було відзначено у 1894 році, першим у місті та одним із перших в імперії [9]. Подана на сайті міської ради інформаційна довідка в адаптованій до сучасного сприйняття формі підстави нагородження.

На сайтах Луцької, Запорізької і Херсонської міських рад інформації про почесних громадян міста дорадянського періоду немає. Або таких відзнак не було, або інформація про них недосліджена/замовчана. Принагідно варто зазначити, що неналежна увага до особистостей відзначених в минулому може підривати авторитет органів публічної влади та акумулювати загрозу безпековій сфері. До прикладу, у 2024 в Німеччині, м. Бад-Хеннеф, вчитель школи виявив, що Гітлер лишається почесним громадянином міста, хоча ця інформація не відображалася на сайті міста. З ініціативи учнів було зібрано підписи 5% жителів для скасування такого статусу. Бургомістр заявив, що це гарна наука демократії для учнів і пов'язав це із спротивом політичному успіху партії Альтернатива для Німеччини [10]. Цей випадок не був єдиним, свого часу близько 4000 громад присвоїли Гітлеру звання «почесного» більшість з них давно дистанціювалася від минулого, яке може підривати авторитет громади і держави.

Особливістю радянського етапу було первинне вилучення з інформаційного простору згадок про почесних громадян попереднього періоду. Використання ж почесного громадянства, як інструменту комеморативної політики почало масово

ширитися з 1960-х рр., хоча віднайти законодавче підґрунтя такого старту нам не вдалося. Більшість відзначених були ветеранами війни, членами КППРС, що узгоджувалося з концептом ідеологічного виховання. Звання присвоювалося актами виконкомів місцевих рад. За більшістю відзначених у той час звання зберігаються досі. Список перших почесних громадян Тернополя, цього періоду, було відкрито у 1968 році, серед перших нагороджених: «діяч КПУ», «ветеран і член КППРС з 1918 року» який мав персональну пенсію, «робітник», п'ять партійних діячів Слівненського округу Болгарії [6]. У 1969 р. відзнаку міста отримало, ще два громадянина Болгарії, а в 1970 – один. Більш детальної інформації про відзначених на сайті міської ради нема. Стосовно п'ятірки громадян Болгарії можемо здогадуватися, що їхнє нагородження було актом публічної дипломатії у період СРСР. Чим цінна для міста пам'ять про відзначених залишається питанням. З даними сайту міської ради у 1974–1983 рр. в Тернополі нікого не відзначали, про прецеденти позбавлення нагород теж інформації нема. За радянський період звання почесного громадянина Тернополя отримало 40 осіб. Розширена інформація про відзначених у формі гіперпосилання на статті у Вікіпедії є лише про чотирьох осіб із списку. На сайті про вісьмох нагороджених лаконічно зазначено «ветеран війни», але чим ці група вирізнялася із тисяч інших ветеранів-жителів міста не відомо.

У сучасних реаліях державності дивно виглядають інформаційні довідки про відзначених де зазначається лише членство в партії, або робота в органах тодішньої влади. Якщо, приміром, членство в КППРС з 1918 р. було єдиною особливістю біографії відзначених, то збереження за ними звання в умовах боротьби з ідеологічним спадком комунізму є алогічним.

Перші відзначені у м. Луцьку з'явилися у 1960-х рр. Зазвичай церемонії приурочувалися до дня звільнення міста від німецько-фашистських військ. Серед перших звання почесного громадянина Луцька отримав колишній перший секретар підпільного Волинського обкому КП України, командир партизанського з'єднання – Федоров, а згодом – очільник радянських партизанських загонів Бринський. У рамках відзначення чергової річниці визволення міста почесним громадянином було нагороджено колишнього військового, який «У 1939 році після закінчення Військової академії імені Фрунзе брав участь у визвольному поході в Західну Білорусію, війні з Фінляндією та визволенні Бессарабії» [11]. При цьому, військова кампанія вересня 1939 на західноукраїнських і західнобілоруських землях в сучасній історіографії трактується окупацією цих територій, а не «визвольним походом». З ініціативи національно-патріотичних депутатів Луцької міської

ради у 2018 р. Бринського було позбавлено звання «Почесний громадянин міста Луцька», його прізвище безслідно вилучили із списку почесних громадян міста.

Близько третини почесних громадян Запоріжжя отримали звання у радянський період, ще частина була відзначена у 1990-х – початок 2000-х але за досягнення радянського періоду. Загалом, список тяжіє до меморації радянського минулого та його спадку, одна з довідок про відзначеного сформульована «Командир Червоної Армії. Брав участь в установленні радянської влади в Олександрівську. Персональний пенсіонер союзного значення [12]. Комеморацію учасників спротиву російській збройній агресії було започатковано у 2022 р., було відзначено трьох осіб хоча інформації про них практично не подано. Перший комемораційний жест не мав продовження, після нього звання не присвоювалося нікому. Інформації про випадки позбавлення звання «Почесний громадянин міста Запоріжжя» на сайті міської ради нема, як приміром на сайті міської ради Херсона, де навпроти окремих осіб у списку відзначених є інформація про позбавлених звань [13]. У Кропивницькому можливість позбавляти звання «почесний громадянин Кропивницького» з'явилася лише у 2023 році, після відповідних змін у Положенні. Однак, інформації про такі випадки на сайті міської ради теж нема.

Загалом, етап розвитку «почесного громадянства» в умовах незалежності характеризується первинним домінуванням серед нагороджених представників радянських еліт. Згодом почала зростати частка нових економічних еліт, а потім діячів культури та спорту. З початком російської збройної агресії в багатьох містах було започатковано практику відзначати захисників України, часто посмертно. В Тернополі практика відзначати героїв опору російській агресії з'являється у 2015 р., з того часу почесними громадянами міста стало 435 захисники. Однак, список відзначених з 2022 р. більше нагадує мартиролог, часто навпроти прізвищ нагороджених лаконічно зазначено – «солдат, (посмертно)». У Луцьку за цей період було нагороджено 41 захисник, при чому, політика міської ради у цьому питанні не була послідовною. До 2023 така практика була, потім два роки перерви і в 2025 р. знову відзначено трьох осіб. Херсонська міська рада з 2022 р. відзначила 25 захисників. У Запоріжжі серед відзначених є лише три захисники України, а в Кропивницькому немає жодного.

Отже, «почесне громадянство» є званням і видом нагороди у межах певної територіальної громади. Присвоєння звання є формою реалізації публічної політики у гуманітарній та безпековій сферах. Відзначення осіб органами місцевого самоврядування є питанням місцевого значення

і не регламентується нормативними актами держави.

У практиці присвоєння почесного громадянства на території України виділено етапи: дорядянський, радянський, незалежності. Кожен з яких залишає своє нашарування в системі ціннісних орієнтацій. Неналежна увага органів публічної влади до відзначених дорядянського і радянського часу приховує загрозу гуманітарній безпеці України. Інформаційні довідки, подані на сайтах міських рад, часто залишаються не адаптованими до сучасних умов. Серед заслуг відзначених часто перераховуються членство у КПРС, адміністративна робота у владних структурах СРСР, а інколи взагалі не подається жодної інформації про нагородженого. Відсутність такої інформації уможливорює маніпулювання, популяризацію злочинних ідеологій, глорифікацію комунізму, виправдання злочинів проти українського народу.

З'ясовано, що потенціал почесного громадянства як інструменту комеморативної політики

та чинника забезпечення гуманітарної безпеки держави є значним, але недостатньо розробленим. Часто імена нагороджених озвучуються лише на церемоніях нагородження, надалі залишаючись позицією в загальному переліку. Не сприяє комеморації героїчних вчинків і особистих досягнень нагороджених відсутність на офіційних сайтах міських рад інформаційних довідок про відзначених та гіперпосилань на інші інформаційні ресурси, що містять такі дані. Списки відзначених, переважно, не містять інформації про осіб позбавлених почесного звання, що послаблює виховний ефект і є замовчуванням злочинів проти суспільної моралі та держави.

Органи місцевого самоврядування мають стандартизувати на своїх сайтах довідкову інформацію про відзначених; більше уваги приділяти популяризації своїх почесних громадян; при визначенні кандидатур до нагородження збалансовувати місцеві та загальнодержавні інтереси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Майдебур А. М. Державні нагороди – важливий атрибут державності України. URL: <http://www.gravoznavec.com.ua/period/article/5852/%c0#>. (дата звернення: 26.01.2026).
2. Водотика Т., Водотика С. Почесне громадянство міст підросійської України у другій половині XIX ст.: стратегії вдячності та лояльності. *Український історичний журнал*. 2019. №6 С. 59–69.
3. Телькінен Т. Е. Почесне громадянство міста як маркер нашої європейськості (Дніпро & Варшава, Краків, Вроцлав, Люблін). *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 385–389.
4. Пахолок В. Почесне громадянство як інструмент реалізації комеморативної політики (на прикладі м. Луцька). *Політологічні читання імені професора Богдана Яроша*: зб. наук. та навч.-метод. праць / за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша. Луцьк: Вежа-Друк, 2025. Вип. 14. С. 62–65.
5. Бортніков В. І. Органи державної влади та місцевого самоврядування на Волині (кінець XVIII–початок XX ст.): монографія. Луцьк: СЛУ ім. Лесі Українки, 2015. 480 с.
6. Почесні громадяни. Список почесних громадян м. Тернополя. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/about/pochesni-gromadyani-ternopolya/>. (дата звернення: 26.01.2026).
7. Едвард Ридз-Сміглі. URL: <https://surl.lu/uimrlr>. (дата звернення: 26.01.2026).
8. Edward Ryzd-Śmigły. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Edward_Ryzd-%C5%9Amig%C5%82y. (дата публікації: 26.01.2026).
9. Почесні громадяни. URL: <https://www.kr-rada.gov.ua/pochesni-gromadyani-mista/>. (дата звернення: 26.01.2026).
10. Школярі вимагають позбавити Гітлера звання почесного громадянина. URL: <https://www.dw.com/ru/nemeckie-skolniki-trebuut-lisit-gitlera-zvania-pocetnogo-grazdanina/a-70167995?maca=rus-Red-Telegram-dwglavpoe>. (дата звернення: 26.01.2026).
11. Вашурін Петро Семенович Почесний громадянин міста від 25 січня 1979 року. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/pochesni-hromadiany-lutska/pochesniy-gromadyanin-mista-vid-25-sichnya-1979-roku-5>. (дата звернення: 30.01.2026).
12. Почесні громадяни м. Запоріжжя. URL: <https://zp.gov.ua/uk/page/pochesni-gromadyani-m-zaporizhzhya>. (дата звернення: 26.01.2026).
13. Почесні громадяни міста. URL: <https://miskrada-ks.gov.ua/pro-kherson/pochesni-gromadjani-mista/>. (дата звернення: 26.01.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.05.2026